

HAYATIMIZ KAÇ PARA EDER?*

Prof. Dr. Fuat OĞUZ**

Arş. Gör. Erman BENLİ***

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-2277-2832

Makalenin Geldiği Tarih: 21.01.2016 **Kabul Tarihi:** 20.10.2017

* **Bu makale hakem incelemesinden geçmiştir ve TÜBİTAK–ULAKBİM Veri Tabanında indekslenmektedir.**

** Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Ekonomi Bölümü.

*** Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

ÖZ

Hayatın istatistiksel değeri (HİD), hem ekonomik ve sosyal düzenlemelerde hem de tazminat hesaplaması gibi yargı süreçlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Ülkemizde, düzenleyici otoriteler, düzenlemelerini HİD'i esas alarak yapmamaktadır. Mahkemelerde kullanılan yöntem insanı bir sermaye malı olarak gören yaklaşımı esas almaktadır. Bu yaklaşım, önleyicilik amacı yerine zararın telafisi amacını gütmektedir. Bu çalışma, HİD'i, hesaplama yöntemlerini ve ölüm tehlikesi ile uygulamada ortaya çıkan sorunları açıklamaktadır. Çalışmada ayrıca, Türk hukukunda tazminat hesabının, HİD yöntemine göre yapılması önerilmektedir. HİD yöntemi, birtakım sınırlılıkları bulunmasına rağmen geleneksel yönteme kıyasla sosyal faydası daha fazla olan bir yöntemdir.

Anahtar Kelimeler: Hayatın İstatistiksel Değeri, Ölüm Riski, Regülasyon, Tazminat Hesaplaması.

WHAT ARE OUR LIVES WORTH?

ABSTRACT

The Value of Statistical Life (VSL) plays a crucial role in both economic and social regulations and compensation damages in courts. In Turkey, independent regulatory agencies do not calculate VSL in regulatory rules. Courts use the old method of taking individuals as capital goods. This method aims to include compensation rather than preventive measures. This article explains VSL, its calculation methods, different approaches to mortality risks and problems in real life applications. In addition to these, authors propose that compensation should be calculated in accordance with the method of VSL Turkish civil law. Although, the VSL method has some constraints, its social benefit is more than the old method.

Keywords: The Value of Statistical Life, Mortality Risk, Regulation, Compensation Calculation.

GİRİŞ

Hayatınızın parasal değeri nedir? Diğer bir deyişle, bir hukuk sistemi insan hayatına ne şekilde parasal bir değer vermelidir? Bu soruyla doğrudan karşılaştığımızda, genellikle cevabımız hayatın değerinin parayla ölçülemeyeceği şeklindedir. Böyle bir soruyu, ahlaka aykırı bir soru olarak düşünürüz. Ancak, bu soru gerek kamu politikalarının oluşturulmasında gerekse de yargılama süreçlerinde sıkça ve örtülü olarak gündeme gelmektedir. Sorunun bu kadar açıkça sorulduğu örnekler nadir olsa da, hepimiz hayatımıza parasal değer biçen kararları her gün veririz. Örneğin, kırmızı ışıktan geçmeye karar verdiğimizde; kaza olasılığı, ölüm riski ve kırmızı ışıktan geçmekten beklenen faydayı hızlı bir şekilde karşılaştırırız.

Bu makalenin temel amacı, hayatın parasal değerine ilişkin tartışmaları değerlendirmek, hesaplama yöntemlerini tanıtmak ve bu yöntemlerin kamu politikaları ve hukuk alanlarında nasıl uygulandığını ortaya koymaktır. Çalışmada ayrıca, Türk hukukundaki tazminat hesabının insanı sermaye unsuru olarak değerlendiren gelir esaslı geleneksel yöntem yerine (insanın kendi hayatına atfettiği değeri esas alan) HİD yöntemine göre yapılması önerilmektedir.

HİD'in hesaplanmasında kurumlar değişik yaklaşımları tercih edebilmektedir. Örneğin, regülasyon otoriteleri ile mahkemelerin yaklaşımları birbirinden farklı olabilmektedir. Mahkemelerin sadece ardıl (ex post) zararı tazmin tercihi ile regülatif yaklaşımdaki caydırıcılık ilkesi arasındaki ilişki de bu makale çerçevesinde ele alınacaktır.

Makalenin birinci bölümünde, ekonomi literatüründe HİD'e ilişkin çalışmalara yer verilmiştir. İkinci bölümde, HİD'i hesaplamada kullanılan yöntemler incelenmiştir. Üçüncü bölümde, HİD kapsamında kullanılan yöntemlerin uygulandığı alanlar incelenmiştir. Bu kapsamda, regülasyona tabi alanlarda hayatın istatistiksel değerini esas alan yöntemlerin, düzenlemelerin oluşturulmasında ne şekilde kullanıldığı ele alınmıştır. Akabinde, HİD'in hukuk alanında nasıl uygulanabileceği ve Türk hukukuna uygulanabilirliği tartışılmış, hâlihazırda Türk tazminat hukukunda mahkemelerce tazminatın hesaplanmasında kullanılan gelir esaslı hesaplama yöntemi yüksek yargı kararları ışığında değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde ise konu hakkında genel değerlendirme ve önerilere yer verilmiştir.

I. HAYATIN İSTATİSTİKSEL DEĞERİNİ HESAPLAMADA KULLANILAN YÖNTEMLER

1. Genel Olarak

İnsanlar kesin ölüm alternatifinden kaçınmak için herşeylerini verirler. Daha küçük olasılıklardaki ölüm alternatifinin değeri üzerine ise bireyler her zaman tercihlerde bulunmaktadır. Bu nedenle, HİD hesaplamaları ölüm olasılığındaki küçük değişimler çerçevesinde hesaplanmaktadır. HİD’i hesaplarırken karşımıza çıkan en temel sorun, konunun rasyonel bir şekilde değerlendirilmesindeki güçlüktür. Olaylar tek tek incelendiğinde, toplumun HİD’e rasyonel olmayan tepkiler verdiğini gözlemlemekteyiz. Örneğin, basına yansımış olan bir olayda, toplum bir kişinin hayatını kurtarmak için çok büyük maliyetleri üstlenmeye istekli olabilirken, benzer durumdaki başka bireylere karşı tamamen kayıtsız kalabilmektedir. Hayatın değerinin rasyonel hesaplamaya konu edilmesi bu nedenle risklerdeki küçük değişimlerden hareketle mümkün olmaktadır.

HİD’in hesaplanmasının ve devlet kurumları tarafından kullanılmasının temel nedenlerinden birisi, bu tür eşitsizliklerin önüne geçmek ve toplumda asgari bir standartın oluşabilmesine katkı sağlamaktır. Yapılan hesaplamalar, değer yargılarını tamamen ortadan kaldırmamakta, ancak sosyal fayda-maliyet analizlerinin önceki durumlara göre daha objektif ve etkinlik temelli yapılmasını sağlamaktadır. Ülkemizdeki sosyal güvenlik sistemini düşünelim. Kaynakları sınırlı olan Sosyal Güvenlik Kurumu, primler, ödemeler ve ilaç bedelleri gibi pek çok konuda her gün kararlar almakta ve uygulamaktadır. Her kararın ve uygulamanın bir fırsat maliyeti vardır. Dolayısıyla, herkese her istediğini veremediğiniz müddetçe, toplumda bireyler arasında bir tercih yapmanız gereklidir. Bu tercihi yaparken, sosyal refahı en fazla artıracak alternatifin tercih edilmesi, tüm toplumca tercih edilecek bir yaklaşım olacaktır. Bu ise ancak hayatın istatistiksel değerini bilerek mümkün olabilir. Aksi takdirde, yapılan tercihlerin sonuçları doğru tahmin edilemeyecektir.

HİD esas alınarak benzer durumlarda kullanılabilir bir baz değerinin hesaplanması durumunda, geleneksel yöntem kullanılarak verilen tazminat kararlarındaki ve regülasyon uygulamalarındaki etkinsizlikler ve istikrarsızlık kolayca tespit edilebilecektir. Bu nedenle, HİD’i esas alan hesaplama yönteminin tercih edilmesi, hem yargı kararları hem de idarenin düzenleyici işlemlerinde yeknesaklığın tesis edilmesini de sağlayacaktır. Tazminat hesaplamalarının ve düzenleyici işlemlerin, geleneksel gelir esaslı yönetime göre belirlenmesi toplumun genel refah düzeyini de azaltmaktadır. HİD yöntemi, birtakım sınırlılıkları bulunmasına rağmen, geleneksel yönetime kıyasla sosyal faydası daha fazla olan bir yöntemdir.

2. Alternatif Yöntemler

HİD'in hesaplanmasında kullanılan yöntemleri iki ana kategori altında toplamak mümkündür. Bunlar, objektif ve sübjektif yöntemlerdir^[1]. Kullanılan yöntemlerin objektif ve sübjektif olarak ayrıştırılması, HİD'i neye göre hesapladığımız ile doğrudan ilişkilidir. Objektif yaklaşımlar, hayatının değeri hesaplanacak olan ortalama bireyin tercihlerinden bağımsız bir şekilde, bir üçüncü şahıs tarafından yapılan değerlemeleri içermektedir. Sübjektif yaklaşımlar ise bireylerin kendi hayatlarına verdikleri değerleri başlangıç noktası yapmaktadır. Her iki yaklaşımın sonuçları, hem tazminat hukuku hem de regülatif karar verme süreçleri açısından farklılaşmaktadır. Hesaplama yöntemleri arasındaki farkların toplumların genel olarak gelişmişlik düzeyleri ile de doğrudan ilişkisi vardır. İnsan hayatının istatistiksel değeri yükseldikçe, bireyselleşme ve toplumdaki gelişmişlik seviyesi de artmaktadır. Nedensellik ilişkisi bu açıdan bakıldığında iki yönlüdür. Toplumların gelişmişlik düzeyi arttıkça, HİD hesaplamalarında sübjektif yaklaşım daha fazla kullanılmaktadır.

2.1. Objektif Hesaplama Yaklaşımı

Objektif hesaplama yöntemi, bireyin kaybının yol açacağı verimlilik azalmasını esas almaktadır. Birey, bu yöntemde bir tür üretim faktörü olarak kabul edilmekte, işgücü kaybının net bugünkü değeri hesaplanmaktadır. Özellikle tazminat davalarında yaygın olarak kullanılan bu yöntemin pek çok sakıncası bulunmaktadır. Ancak, bu sakıncalara geçmeden önce, yöntemi basit bir şekilde ele almak doğru olacaktır.

Bu yöntemde, bireyin marjinal verimliliği, piyasaların rekabetçi olduğu varsayımıyla, ücretine eşitlenmektedir. Böylece, üretim kaybı ücretlerin toplamı ve ilişkili diğer üretim faktörleri esas alınarak hesaplanmaktadır.

Standart beşeri sermaye yaklaşımında, bir bireyin hayatının topluma olan değeri, gelecekteki üretim potansiyeli ile ölçülmektedir. Gelecekteki emek kazançlarının net bugünkü değeri esas alınmaktadır. Uygulamada, kişinin yaşı, eğitim düzeyi, potansiyel gelir artışı, tüketim kalıpları gibi unsurlar hesaplamada

[1] Literatürdeki sınıflamalar farklı şekiller alabilmektedir. Örneğin, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (*Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD*) üçlü bir ayrımı tercih etmektedir. Bunlar, zararın tazmini yaklaşımı, beşeri sermaye yaklaşımı ve ödeme isteği yaklaşımıdır. Kullanılan değerlendirme metodu esaslı yaklaşımların ilk ikisini objektif, üçüncüyü ise sübjektif yöntem olarak saymak mümkündür. Bkz. **OECD: The Value of Statistical Life: A Meta-Analysis**, Working Paper 2010, No. 9, [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ENV/EPOC/WPNEP\(2010\)9/FINAL&doclanguage=en](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ENV/EPOC/WPNEP(2010)9/FINAL&doclanguage=en) (Erişim Tarihi: 18.1.2016), ss. 1-33, s. 5.

kullanılmaktadır. Sonuç olarak, net değer, kazançlar ile maliyetler arasındaki farktır. Bu tür hesaplamalar sonucunda; üretim potansiyeli düşük olan emeklilerin, asgari ücretle çalışan eğitimsiz bireylerin ve iyi bir eğitim alma olasılığı düşük gözükken çocukların değerleri oldukça düşük çıkmaktadır. Benzer şekilde, Türkiye'deki davalarda, Türk vatandaşlarının değeri, ortalama olarak gelişmiş ülkelerden gelenlere göre daha düşük hesaplanmaktadır.

Üretim kaybı yaklaşımı, HİD hesaplamalarında taban değer belirlenmesi açısından yardımcı olabilecek niteliktedir. Ancak, bünyesinde ciddi sorunları da barındırmaktadır. Bunlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir^[2]:

1. Bu uygulama bireyin insanlığını dışlamaktadır. Bireyin sağlıklı bir hayatı ne kadar değerli gördüğünü değil, başkalarının (hâkim, bilirkişi vs.) bireyin hayatına ne kadar değer biçtiğini esas almaktadır.
2. Bu yaklaşım, emek piyasasının tam istihdam düzeyinde olduğunu varsaymaktadır. Emek piyasalarında var olan tekel, asimetrik enformasyon vb. aksaklıkların ücretler üzerinde bir etkisinin olmadığı örtük olarak kabul edilmektedir.
3. Ev-içi üretim ve ücretsiz sunulan hizmetler hesaba katılmamaktadır. Bireyin değeri sadece piyasadaki fiyatlar açısından değerlendirilmektedir. Çalışmayan bir ev kadınının hayatının değeri, çalışana göre daha düşük hesaplanmaktadır.
4. Hesaplama kullanılan ücret düzeyi pek çok soruna yol açabilmektedir. Kişinin sahip olduğu potansiyelin hesaplanma biçimi, ilgili sektörde hangi ücret düzeyinin temel alınacağı gibi hususlar analizin objektiflikten ve bilimsellikten uzaklaşmasına yol açmaktadır.
5. Diğer bir sorun, hesaplamada dikkate alınan dönemin uzunluğudur. Kişinin hayat beklentisi gibi faktörler çok katı varsayımlar altında değerlendirilmektedir.
6. Bireylerin iş tercihleri ya da belirli işleri diğerlerine tercih etmesi, tamamen tam istihdam şartları altında kişinin yapabileceği işin en iyisini yaptığı varsayımı altında değerlendirilmektedir. Bu durum, hesaplamada hayatın kalitesine ilişkin değişkenlerin göz ardı edilmesine neden olmaktadır.
7. Belki de en önemli sorun, toplumda adalet ve eşitlik gibi ekonomik olmayan faktörlerin analiz dışı kalmasıdır.

[2] Bkz. **Berger M.L./Murray J.F.:** *Alternative Valuations of Work Loss and Productivity*, Journal of Occupational and Environmental Medicine 2001, Vol. 43(1), s. 18-24.

Bu sorunların ötesinde, beşeri sermaye ve üretim kaybını esas alan yaklaşımların temel bir sorunu ise sosyal iskonto oranının ne olacağına keyfi şekilde belirlenmesidir. İskonto oranının yüzde 5 olması ile yüzde 10 olması arasında çok büyük farklar ortaya çıkabilmektedir. Hayat beklentisinin 80 yıla yaklaştığı bir dönemde, enflasyon beklentileri, Gayri Safi Milli Hâsıladaki (GSMH) artışa ilişkin beklentiler gibi unsurların bireysel tazminat hesaplamalarında önemi oldukça fazladır. İskonto oranı hesaplamasının karmaşıklığı, uygulamada kısıtlayıcı pek çok varsayımın keyfi biçimde kullanılmasını ve birbirinden oldukça farklı değerlerin mahkemelerce benimsenebilmesine yol açmaktadır.

Objektif hesaplama yöntemi, sağlık ve güvenlik regülasyonlarında da bazı tehditlerin olduğundan daha düşük değerlendirilmesine neden olmaktadır. Örneğin, cep telefonlarının yaydığı radyasyon düzeyi pek çok ülkede tartışma konusudur. Ancak, zararın varlığı ve büyüklüğünün hesaplanmasındaki güçlükler, tehlikenin küçük görülmesine yol açabilmektedir. Sübjektif bir yaklaşımın tercih edilmesi durumunda, daha sağlıklı değerlendirmeler yapılmak suretiyle daha etkin ve verimli kamu politikalarının oluşturulması sağlanacaktır.

2.2. Sübjektif Hesaplama Yaklaşımı

Üçüncü kişilerin bireylerin hayatına verdiği değerden hareketle kullanılan beşeri sermaye ya da üretim kaybı gibi yaklaşımların getirdiği sorunlar, bireylerin kendi hayatlarına verdikleri değeri esas alan sübjektif yaklaşımları gündeme getirmiştir.

HİD'e ilişkin çalışmaların temel mantığı, bireylerin kendi kişisel tercihleri ile hayatlarına biçtikleri değerlerin hesaplanmasıdır. Dolayısıyla, hayatın istatistiksel değerinin hesaplanmasında, "hayatımızı koruma altına almak için ne ölçüde risk alıyoruz veya ne kadar harcıyoruz" sorusunun cevabı aranmaktadır^[3]. Bireyler, risk karşısında ya riskten uzaklaşmak için parasal bir tutar ödemeye razı olurlar ya da riski kabul etmek için belli tutarda para talep ederler. Her iki davranış türünde de bireyler servet ve risk arasında bir tercih yaparlar^[4].

2.2.1. Basit Bir Sübjektif Hesaplama Örneği

Sübjektif hesaplamada en yaygın kullanılan yöntem, bireylerin karşı karşıya kaldıkları riskler için biçtikleri parasal büyüklükleri esas almaktadır. Kullanılan iki yaklaşım bireyin riski önlemek için ödemeye razı olduğu tutar (*willingness*

[3] **Brannon, I.:** *What Is A Life Worth?*, Regulation 2005, ss. 60-63, s. 60.

[4] **Ashenfelter, O.:** *Measuring the Value of a Statistical Life: Problems and Prospects*, NBER Working Paper Series, No. 11916, 2006, ss. 1-30, s. 2-3.

to pay – WTP) veya riski kabul etmek için talep ettiği tutar (*willingness to accept – WTA*) yöntemleridir^[5].

HİD'in hesaplanmasında kullanılan standart yöntem, ödemeye bireysel gönüllü olma yöntemi olup, ilk kez 1962 yılında Jacques Drèze tarafından formüle edilmiştir. Daha sonra Jones Lee, Thomas Schelling, Ezra Mishan ve Milton Weinstein vd. tarafından yapılan çalışmalarla önem kazanmıştır^[6].

Ödemeye bireysel gönüllü olma yöntemine konu modelde, veri zaman periyodunda her bireyin sahip olduğu beklenen fayda fonksiyonu tipi

$$E(w,r) = (1-r)u_a(w) + ru_d(w)$$

olup, r süre zarfındaki ölüm riskini, w serveti, $u_a(.)$ bireyin söz konusu süre zarfında hayatta kalması durumunda sahip olduğu fayda fonksiyonunu, $u_d(.)$ ise bireyin söz konusu süre zarfında ölmesi durumunda ortaya çıkan fayda fonksiyonunu ifade etmektedir.

Her bireyin riski önlemek için ödemeye razı olduğu tutar (WTP);

$$E(w-WTP, r') = E(w,r)$$

olup, bu durum riskin " r " den " $r' < r$ " ye kaydığı anda aynı beklenen faydanın korunmasına imkân tanımaktadır.

Bireyin riski önlemek için ödemeye razı olduğu değerden, hayatın istatistiksel değeri hesaplanabilir. Zira kişinin ölüm veya bedensel zarar görme riskini azaltmak için ödemeye razı olacağı değeri tahmin etmek mümkündür. Örneğin, bir kişi ölüm riskini 1/1000 oranında azaltmak için 100 dolar ödemeye razı ise kişinin kendi hayatına biçtiği zımni değer 100.000 dolardır. Buna göre,

$$VSL = WTP / \Delta r = \frac{100}{\frac{1}{1000}} = 100.000 \text{ dolar.}$$

WTP, anket ve ortalama insanın ödemeye razı olacağı varsayımsal değer gibi yöntemlerle belirlenmektedir. Ayrıca, Turnbull'un parametrik olmayan tahmin edici yöntemi^[7] veya stokastik fayda modelleri^[8] de sıklıkla kullanılmaktadır.

[5] OECD, s. 5; Andersson, H./Treich, N.: *The Value of a Statistical Life*, Lerna Working Papers 2009, ss. 1-36, s. 3.

[6] OECD, s. 5.

[7] OECD, s. 7-8.

[8] OECD, s. 9-10.

HİD'in hesaplanmasında kullanılan bir diğer subjektif yöntem ise WTA yöntemidir. Bu yöntemde, kişinin riski kabul etmek için talep ettiği parasal değer önemli olduğundan, zarar görenin riske ilişkin subjektif tercihinin bilinmesi gerekmektedir. Bu yöntemde, öncelikle riskin objektif değerlemesi yapılır. Genellikle anket yardımıyla yapılan bu çalışmalarda, toplumun riske atfettiği ortalama parasal değer tespit edilir. Daha sonra, parasal tutar üzerinden her bir bireyin riske ilişkin subjektif tercihi tespit edilir. Ödemeye razı olunan tutar, bu tercihe göre hesaplanır.

3. Veri Kaynakları

HİD'in hesaplanmasında en temel sorunlardan birisi, bireylerin tercihlerine ilişkin verilerin nasıl elde edileceğidir. Veri sorunu, subjektif yöntemlerin kullanılabilmesinin önündeki en ciddi engellerden birisidir. Verilerin temini birkaç alandan sağlanabilmektedir. Bu alanlar aşağıda kısaca açıklanmıştır^[9].

3.1. Açıklanmış Tercihler Yöntemi

Açıklanmış tercihler yöntemi, bireylerin gerçek hayatta vermiş oldukları kararlardan hareket etmektedir. Farzedelim ki, bir kişi yüzde 20 daha riskli bir işi kabul etmek için 500 TL fazla maaşa razı oluyorsa, artan ölüm riski ile onun parasal karşılığı arasında bir değerlendirme yapıyordur. Toplumdaki bireylerin bir kısmı risk-bedel karşılaştırmasında daha riskli işi seçmez iken, bir kısım birey ise bunun uygun bir karşılık olduğunu kabul edebilmektedir. Bu yaklaşımın kendine has bazı sorunları bulunmaktadır. Seçilecek zaman dilimi, emek piyasasının durumu gibi pek çok faktör bireylerin tercihinde belirleyici olabilmektedir. Örneğin, ekonomik bunalım zamanlarında insanların hayatlarına biçtikleri değer düşmektedir. İnsanlar, artan işsizlik nedeniyle daha düşük ücretlerle çalışmaya razı olmaktadır.

Açıklanmış tercihler yaklaşımının taşıdığı yöntemsel sorun, bazı işlerde işe ilişkin riskin pratik olarak sıfır olmasıdır. Bir gökdelendeki büroda çalışan kişi ile aynı gökdelenden binanın camlarını dışarıdan silen kişiyi karşılaştırdığımızda, riskteki değişimi sadece yüzdesel bir değişim olarak almak mümkün değildir. Kategorik bir değişim de söz konusudur.

3.2. Saha Çalışması Yöntemi

İnsanların hayatlarına ne kadar değer verdiğini ölçmenin görünürdeki en kolay yolu onlara doğrudan bu soruyu sormaktır. Saha çalışmaları, büyük

[9] Brannon, s. 60 vd.

oranda anket ve daha küçük ölçekte iktisadi deneyleri içermektedir. Anket çalışmalarında, bireylere karşı karşı kaldıkları risklerde marjinal bir artış karşısında ne kadarlık bir ödemeyi kabul edecekleri sorulmaktadır. Örneğin, bir bireye ölüm riskini 10,000’de birden, 10,000’de beşe çıkaran bir durum için 1000 TL almayı kabul eder misiniz?’ diye sorulmaktadır. Eğer, birey evet cevabı verirse, bu sefer ödenecek rakam biraz aşağıya çekilmekte ve kişinin hayır cevabı vereceği düzey bulunmaktadır.

Bu süreç, yeterince büyük bir grup için yapıldığında, ortalama bir birey için HİD bulunabilmektedir. Anket yoluyla HİD’i ölçme çabalarının önemli yön-temsel sorunları bulunmaktadır. Bunların başında, ölüm riskindeki değişmeye verilen tepkinin söz konusu durum gerçekleşmedikçe tam olarak bilinmemesi gelmektedir. Bireyler, bu tür anketlerde diğer pek çok anket çalışmasına göre gerçek görüşlerini daha fazla saklamaktadır. Bu ve benzeri sorunlar, sadece saha çalışmalarını esas alan HİD hesaplamalarına şüpheyle yaklaşmak gerektiğini göstermektedir.

3.3. Pazar Araştırmaları

Bireylerin tercih ettikleri ürünler, hayatlarına verdikleri değeri yansıtabilmektedir. Pazar araştırmaları, özellikle güvenlik amaçlı mal ve hizmetlere ödenen fiyatlardan hareketle yapılmaktadır. Alternatif olarak, herhangi bir mal için ilave güvenlik özelliklerine insanların ne kadar ödemeye istekli oldukları bu kişilerin ölüm riskindeki azalmaya biçtikleri değeri yansıtmaktadır. Pazar araştırmalarından hareketle yapılan çalışmalar arasında otomobillerde hava yastığına ödenmek istenen bedeller sayılabilir. Örneğin bir birey, ölüm riskini 1/10,000 oranında azaltabilecek bir seçeneğe 500 TL ödemeye istekliyse, bu o kişinin hayatına verdiği değer hakkında bir fikir verebilmektedir. Benzer bir hesaplama, bisiklet kaskları, özel güvenlik hizmetleri ve benzeri mal ve hizmetler için de hesaplanabilmektedir. HİD’i pazar araştırmalarından hareketle hesaplamının en önemli avantajlarından birisi, söz konusu mal ve hizmetlerin piyasada bir fiyatının oluşmuş olmasıdır. Özellikle rekabetçi piyasalarda sunulan hizmetler için açıklanmış tercihler yaklaşımında ortaya çıkan sübjektiflik gibi sorunlar ortadan kalkmaktadır.

II. HAYATIN İSTATİSTİKSEL DEĞERİNİ ESAS ALAN YÖNTEMLERİN KULLANILDIĞI ALANLAR

1. Hayatın İstatistiksel Değerini Esas Alan Yöntemlerin Regülasyon Otoriteleri Tarafından Kullanılması

HİD'i esas alan yöntemler, pek çok ülkede özellikle regülasyona tabi piyasalarda düzenleyici kurumlar tarafından öncül (ex-ante) düzenlemelerin oluşturulmasında ve özellikle sağlık, çevre, trafik, iş kazaları gibi kamusal niteliği ağır basan alanlarda uygulanmaktadır. Ölüm riskinin parasal karşılığının hesaplanması hem sosyal kaynakların sınırlılığı, hem de regülasyonlar yoluyla bireylere dönük düzenlemelerin riskleri azaltmadaki rolü nedeniyle önem kazanmaktadır. Ayrıca, söz konusu yöntemin mahkemelerce maddi ve manevi tazminatın hesaplanmasında uygulanabilir olup olmadığı yakın dönemde önemli tartışma konularından biri haline gelmiştir.

Pek çok regülasyon, istatistiki riskleri azaltmayı hedeflemektedir. Otomobillerin emisyon düzeylerinden, yüksek gerilim hatlarının evlere uzaklığına kadar pek çok alanda yapılan düzenlemeler sosyal refahı artırmayı hedeflemektedir. Örneğin, devletin sigortalıların fizik-tedavi hizmetinin ne kadarını karşılayacağı, fayda-maliyet analizi sonucunda verilmesi gereken kararlardır. Bu kararları verebilmek için, düzenleyici otoritelerin insan hayatına parasal bir değer vermeleri gereklidir.

HİD'in hesaplanmaması, kararların sonuçlarının öngörülememesine yol açmaktadır. Sosyal güvenlik alanından bir örnek vermek gerekirse, emeklilerden sağlık hizmetleri için alınan katkı paylarının artırılması, emeklilerin ortalama olarak sağlık düzeylerinin bozulmasına neden olmaktadır. Çünkü ödeme miktarındaki artış, bazı emeklilerin hastaneye gitmekten vazgeçmesine yol açmaktadır. Bununla birlikte, katkı payı alınmaması, ya da alınan katkı payının düşürülmesi, sosyal güvenlik hizmetinin maliyetini artırmaktadır. Fayda-maliyet analizi yapılmadan bu kararların verilmesi durumunda, Sosyal Güvenlik Kurumunun sınırlı kaynaklarının verimsiz kullanılması ve sosyal refahı en fazla artırabilecek şekilde yönlendirilmemesi sorunu ortaya çıkacaktır. HİD, bu açıdan hem sağlık, hem güvenlik regülasyonlarında temel bir yer tutmaktadır.

Benzer şekilde mahkemeler de pek çok alanda insan hayatına parasal değer vermek zorunda kalmaktadırlar. Başta tazminat hesaplamaları olmak üzere, pek çok karar, insan hayatının parasal değerinin ne olduğu ve nasıl hesaplandığı ile doğrudan ilişkilidir.

Yargı ile regülasyon otoritelerinin konuya bakışları birbirinden farklılaşmaktadır. Temel olarak, yargı organı zararı tazmin etmeyi ön plana çıkarırken,

regülasyon otoriteleri kaybın sosyal refah etkilerini esas almaktadır. Haksız fiil hukuku, zararın tazminine yoğunlaşırken, regülasyon politikası optimal risk düzeyini bulmaya çalışır.

Yargı ile regülasyon kurumları arasındaki farkları, bir ölüm olayının regülatif ve yargısal boyutlarından hareketle şu şekilde sıralamak mümkündür^[10]:

- Haksız fiil hukuku hayatta kalanların kaybını telafi etmeyi hedeflerken, regülasyon kayıp üzerinde durur.
- Hukuk, tazminatı kaybedilen gelirin bir fonksiyonu olarak görürken; regülasyon kaybedilen gelire bakmaz.
- Hukuk, davanın spesifik rakamsal değerlerini kullanır; regülasyon genelleştirilmiş bir değer kullanır.
- Hukuk, çocukları, genellikle yetişkinlerden daha değersiz görür; regülasyon çocuk ve yetişkinleri eşdeğer görür.
- Hukuk, yerli ve yabancı arasında bir ayırım yapar; regülasyonlar yabancıları genellikle göz ardı eder.

Aradaki farklar kısmen amaçların farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Hukuk, zarar oluştuğundan sonra tazminini hedeflerken, regülasyon zararın oluşmasını engellemeyi hedefler. Bu nedenle, caydırıcılık unsuru temel bir ayırım konusu olmaktadır. Ancak, sorun bundan daha karmaşıktır. Tazminat caydırıcı değilse, pratik olarak bir değeri olmayacaktır. Bu konu, aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

2. Eski Duruma Getirme İlkesi (*Make Whole Principle*)

Kazalarda tazminatın büyüklüğü hesaplanırken, kazaya uğrayan kişinin refah düzeyini, sanki kaza olmamış gibi bir duruma getirmek esastır. İktisat teorisindeki kayıtsızlık eğrisi yaklaşımını kullanan bu yaklaşımda, bireyi aynı fayda düzeyinde tutacak düzeyde, kazadan dolayı ortaya çıkan sağlık kaybının servet ve refah düzleminde eşdeğeri bulunmaktadır. Kişinin bütünlüğünün sağlanması uygulamada zararın telafi edilmesine indirgenebilmektedir. Ancak, bütünlüğün sağlanması, zararın telafi edilmesiyle aynı değildir. Kişiyi eğer zarar olmasaydı, varsayımsal olarak, olacağı refah düzeyine getirmek kazaları önlemeye dönük güdülerin ve teşvik mekanizmalarının da göz önüne alınmasını getirmektedir.

[10] **Posner, E.A./Sunstein, C.R.:** *Dollars and Death*, John M. Olin Law & Economics Working Paper 2004, No. 222, [http://www.law.uchicago.edu/files/files/222-eap-crs-\\$death-new.pdf](http://www.law.uchicago.edu/files/files/222-eap-crs-$death-new.pdf) (Erişim Tarihi: 18.1.2016), ss. 1-66.

Sigorta kapsamında ifade edilecek olursa, amaç bireyin gelirinin marjinal faydasının hem kaza sonrası, hem de kaza öncesinde aynı düzeyde olmasını sağlamaktır. Bireyin fayda fonksiyonunun kazadan etkilenmediği düşünüldüğünde, bu yaklaşım toplam fayda düzeyinin kazanın olmadığı duruma eşitlenmesini ifade etmektedir.

Bu yaklaşım, ölüme yol açmayan kazalarda tazminatın belirlenmesinde daha doğru bir sonuç vermektedir. Ölümlü kazalarda ise gelirin marjinal faydasını eski haline getirmek imkânsızdır. Bunun istisnası ancak, bireyin tamamen miras bırakma güdüsüyle hareket ettiği durumlar olabilmektedir.^[11]

Hukukun etkinliği açısından, toplumda kazaların sayısının en aza indirilmesinin temel bir amaç olduğu düşünüldüğünde, ortalama bir birey için subjektif tercihlerden hareket ederek yola çıkmak, güdülerini etkinlik yönünde yönlendirmek açısından doğru bir davranış olacaktır. Zararın telafi edilmesi, sadece piyasa değerleri ile değerlendirildiğinde, etkin olan kazaların teşvik edilmesine ve tedbir düzeyinin optimal seviyenin altında kalmasına yol açacaktır.

3. Haksız Fiil Davaları ve Hayatın İstatistiksel Değeri

Mahkemeler, haksız fiillerden kaynaklanan ekonomik zararları hesaplamaktadır. Zarar genellikle beşeri sermaye yöntemi kullanılarak net bugünkü değer şeklinde hesap edilmektedir. Aşağıda ayrıntılı şekilde tartışıldığı üzere, kaza sonucu ölümlerde potansiyel gelirden tüketim harcamaları ve vergilerin çıkarılmasını esas alan bir yöntem kullanılmaktadır.

Regülasyon otoritelerinin hesaplamalarından farklılaşan bu uygulama, hukuk ile regülasyonun amaçlarının farklı olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Mahkemeler, tazminatı sadece sigorta bağlamında telafi edici bir yöntem olarak görmekte ve önleyicilik işlevinin olmadığını kabul etmektedir.

HİD, önleyicilik amacına sahip bir kavram olarak değerlendirilebilir. Bu değer üzerinden yapılan tazminat ödemeleri, sadece zararın telafi edilmesi açısından bakıldığında aşırı sigorta ödemesi gibi görülebilir. Mahkemeler genellikle bu şekilde aşırı ödemelere sıcak bakmamaktadır. HİD temelli hesaplamalar yakın zamana kadar mahkemelerce reddedilmekteydi.^[12] Teorik olarak sorun, önleyici bir tazminat değerinin varlığından ziyade bu zararın bireye ödenmesinden kaynaklanmaktadır.

[11] Bkz. **Viscusi, K.:** *The Value of Life in Legal Contexts: Survey and Critique*, American Law and Economics Review 2000, Vol. 2(1), ss. 195-222.

[12] Bkz. **Ward, J.:** *A Review of Case Law*, The New Hedonics Primer for Economists and Attorneys içinde, İkinci Baskı, 1992.

Bireysel tazminatların ötesinde, düzenleyici güvenlik kurallarının uygulanmasındaki ihmalden kaynaklanan tazminat davalarında, HİD yönteminin uygulanması mahkemelerce kabul edilebilmektedir. Örneğin, bir firmanın tüketicilere karşı yükümlülüğü HİD temelli olarak hesaplanmalıdır. Eğer, bir otomobil firmasının kusurundan kaynaklanan bir kaza olursa, hesaplanacak tazminat düzenleyici güvenlik kurallarının uygulanmasındaki ihmalden kaynaklandığı için, sosyal refahı dikkate alan bir tazminat hesaplaması yapılması doğru olacaktır. Firmalar, regülatif değerleri hesaba kattıklarında güvenlik regülasyonlarına daha fazla özen gösterirler. Pek çok durumda, HİD temelli hesaplamaların sosyal refahı net olarak artırdığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle, mahkemeler bu yaklaşımı benimsemektedir^[13].

III. HAYATIN İSTATİSTİKSEL DEĞERİNE İLİŞKİN YÖNTEMLERİN MAHKEMELERCE TAZMİNATIN HESAPLANMASINDA KULLANILMASI VE KONUNUN TÜRK TAZMİNAT HUKUKU BAKIMINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Genel Olarak

Türk hukukunda, haksız fiil hukukunun amacının zarara uğrayanın telafi edilmesi olduğu kabul edilmektedir^[14]. Bu noktada, zararın ve tazminatın üçüncü kişilerin zarara uğrayana atfettiği değer üzerinden hesaplanması geleneksel telafi amacı ile uyumludur. Buna karşılık, bizim de katıldığımız görüşe göre, haksız fiil hukukunun amacı yüksek işlem maliyetlerinin yol açtığı olumsuz dışsallıkların zarar verenler tarafından tazminat tehdidi ile öncül olarak içselleştirilmesi suretiyle hukuka aykırı davranışlardan kaynaklanabilecek sosyal maliyetlerin asgariye indirilmesidir^[15].

Haksız fiil hukukunun telafi amacından ziyade önleyicilik amacını taşıdığı fikrini savunanlar, zarar ve tazminat hesaplamalarında kullanılacak yöntemin de önleyicilik anlayışı ile uyumlu olmasını aramaktadır. Gerçekten, bir yandan telafi amacının öngörülmesi, diğer yandan tazminat hesaplamalarında bu amaçla uyumlu olmayan bir hesaplama yönteminin uygulanması hukuk politikası bakımından tutarlı olmayacaktır.

[13] **Viscusi**, s. 195 vd.

[14] Bkz. **Benli, E.:** *Ekonomik Zarar*, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Köksal Bayraktar'a Armağan, Cilt: 2, İstanbul 2010, ss. 1055-1089, s. 1056, dnt: 1'de anılan yazarlar.

[15] **Benli**, s. 1068.

Telafi amacını öngören haksız fiil hukukunda önleyicilik amacından farklı olarak risk değeri yerine zarar değeri belirlenmekte ve bu değer üzerinden tazminat tayin edilmektedir. Hâlbuki önleyicilik amacının esas alınması durumunda, zarar değeri yerine risk değeri ölçülmekte ve tazminatın konusu risk değeri üzerinden hesaplanmaktadır. Haksız fiil hukukunda önleyicilik amacını öne çıkaran bir hukuk politikasının risk değerini esas alması doğal ve olması gerektirir. Risk değerinin nasıl ve hangi yöntemle göre hesaplanacağı iktisat yazınında tartışmalıdır. Bu tartışmaların ayrıntılarına ilgili kısımda yer verilmektedir.

HİD'e ilişkin hesaplamalarda kişinin kendi hayatına atfettiği subjektif değer esas alınır. Bize göre, haksız fiil hukukunun önleyicilik amacı çerçevesinde maddi ve manevi tazminat taleplerinin HİD'i esas alan yöntemlere göre tayin edilmesi mümkündür ve önleyicilik amacı bunu gerektirmektedir^[16].

Kişilerin risk karşısındaki tercihleri, HİD hesaplamasında belirleyici olmaktadır. Risk değerlemesi yönteminin öncül niteliği, regülasyona tabi alanlarda etkin öncül düzenlemeler yapılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, risk değerlemesi yönteminin regülasyon uygulamalarında kullanılması konusunda ortak bir kabulün bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Buna karşılık, risk değerlemesi yönteminin mahkemeler tarafından uygulanabilirliği oldukça tartışmalı bir konudur. Bize göre, bu tartışmanın kaynağı haksız fiil hukukunun telafi amacında aranmalıdır. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz üzere, telafi yaklaşımının ardıl niteliği, risk değerlemesi yöntemi ile uyumlu değildir. Bu nedenle, söz konusu tartışmada ayırt edici husus, yapılacak karşılaştırmada zarar değeri veya risk değeri yöntemlerinden hangisinin nesnel olarak iktisadi bakımdan daha etkin olduğunun belirlenmesidir.

Buna göre, aşağıda ilk önce risk değerlemesi yöntemleri incelenmektedir. Akabinde, Türk haksız fiil hukukunda kabul edilen ve uygulamadan kaynaklanan birtakım sorunlara rağmen istikrarlı şekilde uygulanan gelir esaslı tazminat hesaplamasına yer verilmektedir.

2. Risk Değerlemesi Yöntemleri

Telafi amacını öngören gelir esaslı geleneksel tazminat hesaplaması yöntemi, zarara uğrayanın bir meta veya sermaye unsuru gibi değerlendirilmesine neden olmaktadır. İnsan hayatının istatistiksel değeri kapsamında kabul edilen risk

[16] Bir görüşe göre, telafi amacını öngören haksız fiil hukukunda maddi tazminatın üçüncü kişilerce atfedilen değer üzerinden hesaplanması sorun teşkil etmemektedir. Buna karşılık, manevi tazminat talebinde risk değerlemesi yönteminin kullanılması mümkündür. Bkz. **Sanlı, K.C.:** Haksız Fiil Hukukunun Ekonomik Analizi, 1. Baskı, İstanbul 2007, s. 398-399.

değerlemesi yöntemi, tazminat hesaplama yönteminden daha üstündür. Ancak, bu durum risk değerlendirme yönteminin sakıncalarının olmadığı anlamına gelmemektedir^[17]. Örneğin, Arlen, mahkemelerin ölüm riski bakımından risk değerlendirme yöntemini uygulamasının mümkün olmadığını ileri sürmektedir^[18].

Tazminatın hesaplanmasında kullanılacak risk değerlendirme yöntemlerinden ilki, “riski kabul etmek için talep edilen tutar (*willingness to accept – WTA*)” yöntemidir. Bu yöntemde, kişinin riski kabul etmek için talep ettiği parasal değer belirlenir. Bunun için, zarar görenin riske ilişkin subjektif tercihini bilmek gerekmektedir. Ancak, her bireyin riske atfettiği subjektif tercihini bilebilmek mümkün olmadığından, riskin objektif şekilde değerlendirilmesi zorunludur. Genellikle anket yardımıyla yapılan bu çalışmalarda, toplumun riske atfettiği ortalama parasal değer tespit edilir ve bu parasal tutar üzerinden her bir bireyin riske ilişkin subjektif tercihi ortaya çıkarılır^[19].

Riske ilişkin subjektif tercihin belirlenmesinde anket yönteminin haricinde makul ve ortalama bir insanın söz konusu riski ortadan kaldırmak için talep ettiği (veya ödemeye razı olduğu) tutarın esas alınması gerektiğini ileri süren görüşler de bulunmaktadır^[20].

Diğer bir yöntem ise riskli mesleklerde çalışanların talep ettikleri ilave ücretlerin veya risk primlerinin esas alınmasıdır. Böylelikle, yaygın görülen risklere işgücü piyasasında atfedilen ortalama değer tespit edilmektedir^[21]. Risk primini esas alan değerlendirme, özellikle ölüm veya bedensel zarara yol açabilecek risklerin belirlenmesinde önemli bir işleve sahiptir. Ancak, ortalamanın belirli bir riske atfettiği değer başka bir kişi için aynı olmayabileceğini kabul etsek de, bu

[17] Bkz. **Schäfer, H.B./Ott, C.:** *The Economic Analysis of Civil Law*, 1. Baskı, New Jersey 2004, s. 246-248.

[18] **Arlen, J.:** *Wrongful Death*, New York University Law Review 1985, Vol: 60, ss. 1113-1138, s. 1132.

[19] **Sanlı**, s. 401-402. Anket yönteminin sakıncalarını ele alan bir çalışma için bkz. **Geistfeld, M.:** *Placing a Price on Pain and Suffering: A Method for Helping Juries Determine Tort Damages for Non Pecuniary Injuries*, California Law Review 1995, Vol: 83, ss. 775-844, s. 836 vd.

[20] **Geistfeld**, s. 819 vd.

[21] Bu konuda yapılan çalışmalar için bkz. **Viscusi, W.K.:** *The Value of Life Estimates with Risks by Occupation and Industry*, Harvard John M. Olin Center for Law, Economics and Business, Discussion Paper Series No: 422, 2003, ss. 1-40, http://www.law.harvard.edu/programs/olin_center/papers/pdf/422.pdf; (Erişim Tarihi: 2.1.2016). Ayrıca bkz. **Viscusi, W.K./Aldy, J.E.:** *The Value of Statistical Life: A Critical Review of Market Estimates Throughout the World*, NBER Working Paper Series No: 9487, 2003, ss. 1-126, http://www.nber.org/papers/w9487.pdf?new_window=1 (Erişim Tarihi: 2.1.2016).

değerleme yöntemi yaygın görülen riskler hakkında temsili parasal tutar bilgisi verebilecek niteliktedir. Dolayısıyla, risk primi yöntemi hâkimler tarafından da uygulanabilecek, piyasa bilgisine dayalı basit ve pratik bir yöntemdir.

Tazminatın hesaplanmasında kullanılan risk değerlendirme yöntemlerinden ikincisi, “riski önlemek için ödemeye razı olunan tutar (*willingness to pay – WTP*)” yöntemidir. Bu yöntemde, kişinin riski önlemek için ödemeye razı olduğu tutar esas alınmaktadır. Burada şunu önemle vurgulamak gerekir. WTA, zarar riskinin telafisine atfedilen değeri esas almaktadır. Bu nedenle, WTA’da ardıl zarar değerlemesindeki mantığa yakındır. Buna karşılık, WTP’de önleyicilik yaklaşımı ön plandadır.

WTP yönteminde, risk değerini belirleyen, zararın doğmaması için alınan önleyici tedbir maliyetleridir. Diğer bir deyişle, WTP yönteminde riskin değeri önleyici tedbir maliyetine eşittir. Örneğin, bir kişi ölüm veya bedensel zarar riski için önleyici tedbir alsın. Eğer, önleyici tedbir 0.0005’lik ölüm riskini 0.0004’e düşürüyorsa ve kişi bu önleyici tedbir için 500 TL ödemeye razı ise o kişinin kendi yaşamına atfettiği değer;

$$VSL = WTP / \Delta r = \frac{500}{\frac{1}{10000}} = 5.000.000 \text{ dolardır.}$$

Bu yöntemin mahkemelerce uygulanabilmesi için, risklerin bilinebilir olması, önleyici tedbirin riski etkilemesi ve söz konusu tedbir maliyetlerinin parasal değerinin bilinmesi gerekir^[22]. WTP yönteminde, risk değeri önleyici tedbir maliyetleri haricinde makul bir insanın riski önlemek için ödemeye razı olduğu farazi parasal tutar üzerinden belirlenebilir. Bu belirlemenin ise zararın hesaplanmasında kullanılan Hand Formülü esas alınarak yapılabilmesi mümkündür^[23]. Şöyle ki, somut olaya Hand Formülü’nün uygulanması sonucunda ortaya çıkan zarar miktarının risk değeri olarak kabul edilmesi mümkündür^[24].

[22] **Sanlı**, s. 403.

[23] İhmalin içeriğinin belirlenmesinde sübjektif teoriyi esas alan Hand Formülü’nün Türk haksız fiil hukukuna uygulanabilir olduğuna ilişkin bir çalışma için bkz. **Benli, E.:** *Türk Özel Hukukunda Objektifleştirilmiş İhmalin İktisadi Eleştirisi, Hand Formülü ve Uygulaması*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2012, Sayı: 2, ss. 89-123, s. 89 vd. (Atf şekli: Hand Formülü).

[24] **Sanlı**, s. 404; **Benli**, Hand Formülü, s. 97-98 ve s. 115-117.

3. Türk Hukuku Uygulaması

Türk hukukunda mahkemeler, ölüm halinde ölenin desteğinden yoksun kalma veya bedensel zararları^[25] ve bu zararların tazminini 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu (TBK) m.55 çerçevesinde belirlemektedir. TBK m.55/1'in birinci cümlesinde, destekten yoksun kalma zararları ile bedensel zararların TBK hükümlerine ve sorumluluk hukuku ilkelerine göre hesaplanacağı ifade edilmiştir^[26].

Özel hukuk ilişkilerinden doğan zararların tazmininden başka, TBK m.55/2 uyarınca her türlü idari eylem ve işlemler ile idarenin sorumlu olduğu diğer sebeplerin yol açtığı vücut bütünlüğünün kısmen veya tamamen yitirilmesine ya da kişinin ölümüne bağlı zararlara ilişkin işlem ve davalarda da TBK hükümlerinin uygulanacağı hükme bağlanmıştır. Buna göre, TBK'nın ölüm ve bedensel zararların hesaplanması ile tazminatın tayinine ilişkin hükümlerinin, hem özel hukuktan doğan tazminat davalarında hem de idarenin işlem ve eylemlerinden kaynaklanan zararların tazminine yönelik davalarda uygulanması öngörülmüştür^[27].

Haksız fiil nedeniyle malvarlığı ve/veya şahısvarlığı zararları ortaya çıkabilir. Bu zararların tespiti ve hesaplanması tazminatın tayininde belirleyicidir.^[28] Tazminat davasında zararın ve tazminatın hesaplanması olmak üzere iki aşama bulunmaktadır. Hâkim tazminatın şeklini ve kapsamını tayin etme yetkisine sahiptir (m.51).

[25] İş kazaları ve trafik kazaları uygulamada en sık rastlanan örneklerdir.

[26] Destekten yoksun kalma zararları ile bedensel zararların hesaplanması ve tazmin edilmesi mülga 818 sayılı Borçlar Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1926 yılından bu yana Borçlar Kanunu hükümlerine ve sorumluluk hukuku ilkelerine tabi olup, ilk kez 6098 sayılı TBK ile getirilen bir ilke değildir. Bu nedenle, madde metninde böyle bir cümleyle yer verilmesi gereksiz ve anlamsız olmuştur. Bkz. **Kılıçoğlu, A.M.:** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 14. Bastı, Ankara 2011, s. 413.

[27] **Kılıçoğlu**, s. 416. Öte yandan, 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) m.3 uyarınca, her türlü idari eylem ve işlemler ile idarenin sorumlu olduğu diğer sebeplerin yol açtığı vücut bütünlüğünün kısmen veya tamamen yitirilmesine yahut kişinin ölümüne bağlı maddi ve manevi zararların tazminine ilişkin davaların idare mahkemeleri yerine asliye hukuk mahkemelerinde görüleceği hükme bağlanmıştır. Bkz. **Gündüz, F.E./Gündüz, H.:** *İdare Hukukunda Destekten Yoksun Kalma Tazminatı*, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2011, C. XV, Sayı: 3, ss. 225-258, s. 252.

[28] Bu durum tazminatın zarara eşit olduğu anlamına gelmemektedir. Zira tazminatın üst sınırı zarardır, fakat hâkim olayın özelliklerine göre (indirim sebepleri varsa) zararın altında bir tazminata hükmedebilir. Bkz. **Tekinay, S.S.:** Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 3. Baskı, İstanbul 1974, s. 436.

Şahısvarlığı zararı bedensel zarar ise TBK m.54'e göre bu zararın kapsamına tedavi giderleri, kazanç kaybı, çalışma gücünün azalmasından ya da yitirilmesinden doğan kayıplar ile ekonomik geleceğin sarsılmasından doğan kayıplar girmektedir. Şahısvarlığı zararı ölümden kaynaklanmakta ise, TBK m.53 uyarınca bu zararın kapsamına cenaze giderleri, ölüm hemen gerçekleşmemişse tedavi giderleri ile çalışma gücünün azalmasından ya da yitirilmesinden doğan kayıplar ile ölenin desteğinden yoksun kalan^[29] kişilerin bu sebeple uğradığı kayıplar girmektedir. Ölenin desteğinden yoksun kalanlar, ölüm anı itibariyle ölenin fiilen destek alan veya ölenin ilerde destek alması muhtemel olan kişilerdir^[30].

Destekten yoksun kalma zararının hesabında hangi unsurların hesaba katılması gerektiği TBK m.53'te düzenlenmemiştir. Söz konusu unsurlar, doktrinde ve uygulamada Yargıtay içtihatlarıyla belirlenmektedir. Destekten yoksun kalma zararının hesabında dikkate alınması gereken unsurlar şunlardır^[31]:

1. Ölenin yaşı ve ölmeseydi muhtemel yaşama süresi,
2. Ölenin muhtemel çalışma süresi,
3. Ölenin muhtemel çalışma süresi sonuna kadar gelirinden kendisine ayıracığı miktar,
4. Destekten yoksun kalan kişinin muhtemel yaşama süresi ve destek alabileceği süre,
5. Destekten yoksun kalanların sayısı ve herbirine ölenin düşen destek oranı,
6. Destekten yoksun kalan sağ kalan eş ise, bunun evlenme şansı (uygulamada evlenme şansına göre eşe hükmedilecek destekten yoksun kalma tazminatından %10-25 oranında indirim yapılmaktadır),
7. Destekten yoksun kalma tazminatı peşin bir ödemeyi içerdiği, ancak ölen kişi hayatta olsaydı bu ödemeleri toptan değil belirli aralıklarla ödeyeceği

[29] Yargıtay İçtihatları Birleştirme Genel Kurulu'nun 6.3.1978 tarih ve E. 1978/1, K. 1978/3 sayılı kararında destekten yoksun kalma tazminatı; "Destekten Yoksun Kalma Tazminatının eylemin karşılığı olan bir ceza olmayıp, ölüm sonucu ölenin yardımından yoksun kalan kimsenin muhtaç duruma düşmesini önlemek ve yaşamının desteğin ölümünden önceki düzeyde tutulması amacına yönelik sosyal karakterde kendine özgü bir tazminat olduğu" şeklinde tanımlanmıştır. Aynı yönde bkz. Yarg. HGK, 30.11.2005, E. 4-648, K. 691 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 18.4.2015).

[30] Yarg. 4. HD, 20.3.1986, E. 1585, K. 2553. "...destek sayılabilmek için yardımın eylemli olması ve ölümden sonra da düzenli bir biçimde devam edeceğinin anlaşılması yeterli görülür." (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 18.4.2015).

[31] **Kılıçoğlu**, s. 405.

dikkate alınarak peşin sermaye indirimi (uygulamada %10 civarında bir indirim yapılmaktadır).

Şahısvarlığı zararlarında haksız fiil neticesinde zarara uğrayan kişi veya onun desteğinden mahrum kalanlar herhangi bir fayda sağlamışlarsa, bu faydaların zarar hesabından düşülmesi gerekmektedir^[32]. Örneğin, bir kişi haksız fiil sonucu hastanede tedavisini gerektiren bir durumda haksız fiili ika eden şahıs haksız fiile maruz kalan kişinin tedavi masraflarını tazmin etmekle yükümlüdür. Ancak, zarar gören kişi hastanede kaldığı süre içerisinde evinde yapacağı harcamalardan (gıda, elektrik, su gibi) tasarruf edeceği için bu tasarrufların da zarardan düşülmesi gerektiği ifade edilmektedir^[33]. Haksız fiil neticesinde sosyal güvenlik kurumu tarafından ölenin desteğinden yoksun kalanlara herhangi bir ödeme yapılmışsa, bu ödemelerin fayda kapsamında değerlendirilip zarardan düşürülmesi kabul edilmemektedir^[34].

Ölenin desteğinden yoksun kalınması veya bedensel zarar halinde maddi zararların hesaplanması ve tazminatın tayinine uygulamada sıkça rastlanıldığından, hayatın parasal değerinin ölçülmesi yöntemi bu konu bakımından özel bir önem taşımaktadır. Uygulamada, ölüm ve bedensel zararlar ile tazminatın tayininde yapılan hesaplama bilirkişiler marifetiyle gerçekleştirilmektedir^[35]. Ancak, uygulamada tazminatın hangi yöntemle hesaplanacağı konusunda bilirkişilere takdir yetkisi tanınmamış, Yargıtay tazminatın nasıl hesaplanması

[32] **Öztürkler, C.:** Uygulamanın İçinden Ölüm ve Bedeni Zarar Hallerinde Maddi Tazminatın Hesaplanması Teknikleri, 1. Baskı, Ankara 2003, s. 63.

[33] **Kılıçoğlu,** s. 406.

[34] Bkz. Yargıtay İçtihatları Birleştirme Genel Kurulu'nun 6.3.1978 tarih ve E. 1978/1, K. 1978/3 sayılı kararı: "Çoğunluğun benimsediği görüş ise... zarar veren kişinin T.C. Emekli Sandığı'nın ödediği paranın, kendisinin ödemek zorunda kalacağı tazminattan indirilmesini istemeyeceği biçiminde belirlenmiştir. Gerçekten haksız eylem sonucu ölen kişi, yaşamı süresince çalışmış ve maaşından düzenli olarak belirli bir miktar para kesilerek sandığa yatırılmıştır. Zarar verenin bu paradan yararlanması söz konusu olamaz... Bu itibarla tazminat ödemekle yükümlü olan kişi bu maddeye dayanarak tazminatın indirilmesini isteyemez." (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 18.4.2015).

[35] **Karakaş, F.:** Ölüm ve Sakatlık Hallerinde Maddi Zararın Hesap Yöntemleri, Ölüm ve Cismani Zarar Hallerinde Zararın ve Tazminatın Hesap Edilmesi Sempozyumu içinde, Ankara 1993, ss. 105-109, s. 105: "Gerek ölüm ve gerekse sakatlanma nedeniyle istenen maddi tazminatın hesabı, mahkemelerce görevlendirilen bilirkişilerin herbirinin değişik yöntem ve kanaatlerine göre yapılmaktadır." Ayrıca bkz. **Aşçıoğlu, Ç.:** Tazminat Hesabında Yöntem Sorunu, Ölüm ve Cismani Zarar Hallerinde Zararın ve Tazminatın Hesap Edilmesi Sempozyumu içinde, Ankara 1993, ss. 59-78, s. 60.

gerektiğine içtihatlarında ayrıntılı şekilde yer vermiştir^[36]. Yargıtay 9, 10, 11 ve 21. Hukuk Daireleri, tazminatın tayinine yönelik yerleşik içtihatlarında aşağıdaki unsurları göz önünde bulundurmıştır^[37].

1. Bilinen-işlemiş dönem kazançlarının (ya da kazanç kaybının) ücretlere göre artış ve iskonto yapılmaksızın hesaplanması,
2. Bilinmeyen-işleyecek dönem kazançlarının (ya da kazanç kaybı) peşin değerlerinin bilinmeyen dönem başlangıcındaki bir yıllık kazancın her yıl için ayrı ayrı %10 artış ve %10 iskontoya tabi tutularak hesaplanması^[38],
3. 60 yaşından ömür sonuna kadar geçen pasif dönemde (emeklilik dönemi) elde edeceği kazançlarının da yine ortalama yöntemine başvurulmaksızın her yıl için %10 artış ve %10 iskonto yöntemiyle hesaplanması.

Tazminatın nasıl hesaplanması gerektiği Yargıtay içtihatları ile belirlenmişse de, istikrarlı bir uygulamanın olmadığı ifade edilmektedir^[39].

[36] **Tan, F.**: *Pasif Devre Maddi Tazminat Hesaplamalarında Doğrular ve Yanlıklar*, İstanbul Barosu Dergisi 2007, C. 81, S. 6, ss. 2551-2560, s. 2551.

[37] **Tan**, s. 2551-52; **Aşçıoğlu**, s. 61: “Uygulamada, genel olarak, zarar ve tazminatın belirlenmesi için dosya olduğu gibi bilirkişiye verilmekte; bilirkişiler, mevcut kanıtları değerlendirerek bedensel zarara uğrayan kişinin veya ölenin gelirini, destekten yoksun kalanlara yapılacak yardımın oranını, destek süresini, evlenme olasılığını, varsa zarar görenin kusurunu belirleyip Yargıtay’ın kabul ettiği %10 gelir artışı %10 iskonto oranını esas alarak tazminatı belirlemektedirler.”

[38] Yarg. 4. HD, 4.5.2000, E. 2086, K. 4346 sayılı kararında; “Bilinmeyen döneme ait gerçek zararın ve hüküm altına alınacak tazminat miktarının belirlenmesi için, raporun düzenlendiği tarihte bilinen son gelir miktarı esas alınmalı ve her yılın toplam geliri %10 oranında artırılmalı ve yine %10 oranında indirilmek suretiyle hesaplama yapılmalıdır.” denilmektedir. Uygulamada tazminat hesapları üç kez değişikliğe uğramıştır. İlk olarak, 1980’li yıllara kadar zarar görenin geleceğe dönük hesaplarında %5 artış ve %5 indirim uygulanmıştır. 1980’li yıllarda ise aşırı enflasyondan ötürü artışlar %10 indirimler ise %10 olarak uygulanmış olup, ortalama yöntem dikkate alınmaktaydı. Üçüncü değişiklik ise, özellikle Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü tarafından 1993 yılında düzenlenen “Ölüm ve Cismani Zarar Hallerinde Zararın ve Tazminatın Hesap Edilmesi Sempozyumu”ndan sonra 1994 yılından günümüze kadar ortalama yöntemden vazgeçilmiş, doğrudan %10 artış ve %10 indirim yöntemi uygulanmaya başlamıştır. Bkz. **Öztürkler**, s. 179.

[39] **Tan**, s. 2552; **Karakaş**, s. 105. Örneğin, uygulamada en sık yapılan hatalardan birinin, insan yaşamının 60 yaşından sonraki bölümü olan pasif devre kazanç/kazanç kaybı peşin değerinin ikinci defa iskontoya tabi tutulması suretiyle maddi tazminatın eksik hesaplanması olduğu ileri sürülmektedir. Bkz. **Tan**, s. 2552. Pasif devrenin maddi tazminat hesabının kapsamında değerlendirilmesinin nedeni, ölüm halinde mahrum kalınan yaşlılık aylığıdır. Bedensel zarar halinde ise, pasif devrenin maddi tazminat hesabına konu olmasının amacı, bedensel zarar gören malul kişilerin 60 yaşından sonra elde edeceği yaşlılık aylığını

Ölüm veya bedensel zarar nedeniyle destekten yoksun kalma tazminatının tayininde zarara uğrayana üçüncü kişilerce atfedilen değer esas alınmaktadır.^[40] Diğer bir deyişle, tazminatın tayininde dikkate alınan yıllık net gelir, teknik faiz ve mortalite tablosu gibi parametreler, zarara uğrayanın meta veya sermaye unsuru gibi değerlendirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bize göre, tazminatın tayininde uygulamada ortaya çıkan düzensiz ve istikrarsız hesaplamaların önüne geçebilmek için sistematik bir yaklaşımla zarara uğrayanın kendi hayatına biçtiği değeri esas alan sübjektif hesaplama yöntemi benimsenmelidir. Böylece, hem zarara uğrayan kişinin insan yerine meta veya sermaye olarak görülmesi engellenecek hem de bilirkişilerin keyfi uygulamalarına son verilerek istikrarlı bir uygulamanın önü açılacaktır.

Tazminatın hesaplanması yöntemlerinden biri olan ve sübjektif değerlemeyi esas alan HİD yöntemi, Türk sorumluluk hukuku uygulamasında kullanılmamaktadır. Hâlbuki yukarıda ifade ettiğimiz olumlu yanları ve tazminatın nasıl hesaplanacağına dair düzenleme bulunmaması, Yargıtay'ın sübjektif hesaplama yöntemini benimsemesini kolaylaştırıcı etkenlerdir. Kaldı ki, böyle bir görüş değişikliğinin önünde hukuken bir engel bulunmamaktadır.

3.1. Tazminat Hesabının Unsurları

Uygulamada kabul edilen tazminat hesabı unsurları ile objektif hesaplama yöntemini aşağıdaki şekilde açıklamak mümkündür.

1. Bu kişilerin olay tarihindeki yaşları ve kalan yaşam sürelerinin hesabında kullanılmak üzere, ölen kişinin desteğinden yoksun kalanların güncel nüfus bilgileri,
2. Zarara uğrayan kişinin zarar süresinin tespitinde kullanılmak üzere, bedensel zarara uğrayanların güncel nüfus bilgileri,
3. Ölenin desteğinden yoksun kalanların ve bedensel zarar görenlerin zarar sürelerinin tespit edilmesi,
4. Zarar sürelerinde zarar görenin çalıştığı dönem olan aktif dönem ile emeklilik dönemi olan pasif dönemin saptanması^[41],

diğer çalışanlardan daha fazla çaba harcayarak elde edecek olmasıdır. Bkz. Yarg. 21. HD, 27.9.2005, E. 2533, K. 8329 (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 21.4.2015).

[40] Aynı yönde bkz. Aşçıoğlu, s. 61: "...tüm sorunlar bilirkişinin değer yargılarına göre çözümlenmektedir. Denetim dışı kalan böyle bir yöntemle adil yargılanma hakkının gerçekleşmesi rastlantılara ve bilirkişinin inançlarına bırakılmaktadır."

[41] Yarg. 21. HD, 18.3.2004, E. 1729, K. 2612 sayılı kararında, destekten yoksun kalma tazminatının hesabında aktif devreyi izleyen pasif devre için de bu hesaplamaların yapılması

5. Ölen, ölenin desteğinden yoksun kalanlar (çocuklar hariç) ve bedensel zarara uğrayanların yaşam sürelerinin tespit edilmesi^[42],
6. Ölenin desteğinden yoksun kalanların destek paylaşım oranlarının sosyal güvenlik kurumunun gelir bağlama oranları dikkate alınarak varsayımsal şekilde belirlenmesi,
7. Bedensel zarara uğrayan kişi tedavi sonucu iyileşmiş ise, geçici işgöremezlikten doğan zararının saptanması,
8. Bedensel zarara uğrayan kişi hayat boyu sakat kalmış ise, sürekli işgöremezlikten doğan zararının tespit edilmesi,
9. Tazminat hesabına esas teşkil edecek gerçek kazançların hesaplanması gerekmektedir. Buna göre, işverene bağlı olarak çalışanlar için ücret bordroları^[43], serbest meslek ve ticaretle uğraşanlar için ilgili meslek kuruluşundan^[44] gerçek ücretlerin öğrenilmesi, işsiz olanlar ile küçük çocuklar için yasal asgari ücretin dikkate alınması^[45], ev hizmeti yapanların zararının yasal asgari ücret üzerinden hesaplanması gerekmektedir.

3.2. Tazminatın Hesaplanması

Her bir hak sahibi için destekten yoksunluk sürelerine göre belirlenen kazançlar ile hesap unsurları çarpılarak tazminat tutarı hesaplanır.

Kazanç * destek payı * kusur oranı = brüt tazminat – indirim = net tazminat

gerektiği ifade edilmiştir (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 9.5.2015).

[42] Yaşam sürelerinin tespitinde Fransa'da 1932 yılında kabul edilen PMF-1932 (*Population Masculine et Feminine*) Fransız yaşam tablosu kullanılmaktadır. Bkz. **Aşçıoğlu**, s. 67.

[43] Yarg. HGK, 02.02.2011, E. 4-712, K. 4 sayılı kararında, döner sermaye gelirinin destekten yoksun kalma tazminatı hesabında fiikate alınması gerektiği hükme bağlanmıştır (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 9.5.2015).

[44] Yarg. 4. HD, 15.5.2007, E. 7305, K. 6462 sayılı kararında; “elektrik çarpmasından kaynaklanan destekten yoksunluk ve manevi tazminat istemine ilişkindir. Mahkemece, dava kısmen kabul edilmiştir. Olayda hayatını kaybeden davacılar desteğinin, zabıta araştırması ve tanık beyanlarına göre ayda 350. YTL maaş aldığı belirlendiği halde, soyut nitelikteki lokantacılar odası yazısı esas alınarak, ayda 600. YTL kazanç üzerinden zarar hesabı yapılmış olması doğru görülmediğinden kararın bozulması gerekmiştir.” hükmüne varmış olup, Yargıtay somut olayda meslek kuruluşunun yazısı yerine tanık beyanlarına üstünlük tanımıştır (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 11.5.2015).

[45] Ancak, zarara uğrayan kişinin ileride çalışacağı meslek belli ise, ilgili meslek kuruluşundan emsâl kazançlar öğrenilir.

Brüt tazminattan tazminat indirimi (varsa) çıkarılır ve net tazminat hesaplanır. Tazminat indirimine konu hususlar şunlardır:

- Ölen veya bedensel zarara uğrayanın zararın doğumunda kusurunun olması,
- Dul eşin yeniden evlenme ihtimali^[46],
- Çocuğun ölümüyle ana ve babanın eğitim ve yetiştirme masraflarından tasarruf ettiği miktar^[47],
- Sorumluluk sigortalarından yapılan ödemeler,
- Sosyal güvenlik kurumunun rücu tabi yardımları indirim sebepleridir^[48].

[46] Uygulamada, yeniden evlenme ihtimali Moser tablosu veya Askeri Yüksek İdare Mahkemesi tablosu kullanılarak hesaplanmaktadır.

[47] Yarg. 4. HD, 12.6.2008, E. 312, K. 8103 sayılı kararında; “Genel yaşam deneyimleri ve hayatın olağan akışı, yetişkin bir insanın anne ve babasına her halukarda ve belirli bir düzeyde destek olacağını gösterir. Bu desteğin miktarı tarafların yaşam düzeyi, sağlık, sosyal ve ekonomik durumları ile orantılı olarak miktar bakımından değişebilir de çocuğun hiç destek olmayacağı kabul edilemez. Zira destek mutlaka para veya maddi katkı şeklinde olmayabilir. Bunun dışında çeşitli hizmet yardımları ile de destek olunabilir. Anne ve babanın varlıklı olmaları çocuğun desteğine ihtiyaç duymadıkları veya ileride duymayacakları sonucunu da doğurmaz. Tüm bu nedenlerle davacılar destek tazminatı verilmesi gerekir. Mahkemece bu yön üzerinde durulmaksızın davacıardan ölenin anne ve babasının destek tazminatı taleplerinin reddine karar verilmesi doğru görülmediğinden kararın bozulması gerekmiştir.” hükmüne yer verilmiştir (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 16.5.2015).

[48] Yarg. 4. HD, 9.10.2008, E. 9289, K. 11575 sayılı kararında; “Yargıtay Hukuk Genel Kumlununun 28.11.1979 günlü ve Esas 1977/4-1110 – Karar 1979/1395 sayılı kararında benimsendiği gibi iş kazasına bağlı olmayan haksız eylem sonucu ölen sigortalının hak sahipleri tarafından açılan destekten yoksun kalma tazminatının kapsamının belirlenmesinde Sosyal Sigortalar Kurumunca 506 sayılı Kanununun 65 ve sonraki maddeleri uyarınca ölüm sigortası kolundan hak sahiplerine bağlanan dul ve yetim aylıklarının zarardan düşülmesi mümkün değildir.” değerlendirmesine yer vermiştir. Ayrıca Yarg. 4. HD, 15.1.2008, E. 10817, K. 85 sayılı kararında; “Davacının diğer temyiz itirazlarına gelince; davacı vatani görevini yaparken meydana gelen trafik kazasında vefat eden eşinden dolayı destekten yoksun kalma tazminatı istemiştir. Dosyadaki kanıtlardan desteğin eşine dul aylığı bağlandığı anlaşılmaktadır. Mahkemece destekten yoksun kalma tazminatının miktarının belirlenmesi için bilirkişi görüşüne başvurulmuştur. Hükme esas alınan bilirkişi raporunda davacıya T.C. Emekli Sandığı tarafından bağlanan görev şehidi dul aylığı tutarının peşin sermaye değeri ile davacıya ödenen tütün ikramiyesi gözetilerek indirim yapılmıştır. Mahkemece bu rapor doğrultusunda maddi tazminata hükmedilmiştir. Ölen, TC. Emekli Sandığı iştirakçilerinden ise, hayatta kalan yakınlarına 5435 sayılı Kanunun öngördüğü dul ve yetim maaşı bağlandığı gibi toptan ödeme de yapılmış olabilir. Bu dul ve yetim maaşları veya yapılan toptan ödeme destekten yoksun kalma tazminatı gibi hayatta

Sürekli işgöremezlik halinde, tazminatın hesaplanması şu şekildedir:

İşlemiş ve işleyecek kazanç * sakatlık oranı * kusur oranı = sakatlık tazminatı

Sakatlık tazminatı – indirim = Net sakatlık tazminatı

Sakatlık tazminatındaki indirimler, destek tazminatındaki indirimlerden daha azdır. Bunlar, sorumluluk sigortalarından alınan sakatlık tazminatı ile iş kazalarında sosyal güvenlik kurumunun kaza dalından bağladığı sürekli işgöremezlik gelirleridir.

Konuyu somutlaştırmak amacıyla aşağıda örnek bilirkişi hesaplamasına yer verilmektedir^[49].

Yerel mahkeme kararına konu olayda, Ayşe 18.7.1998 tarihinde 4 yaşında iken trafik kazasında ölmüştür. Bunun üzerine anne ve babası destekten yoksun kalma tazminatı kapsamında maddi ve manevi tazminat talebinde bulunmuştur. Mahkeme, bilirkişiden davacılar için maddi zarar hesabının yapılmasını istemiştir. Bu bağlamda yapılan değerlendirmeye konu 17.2.2002 tarihli bilirkişi hesap raporu incelendiğinde, davalının 4/8 kusurunun olduğu belirtilmiştir. Bilirkişi raporunda zararın ve tazminatın hesaplanmasında, destek verme, destek alma, zarar girdisi, gelir artışı, gelir dağılımı ve indirim kalemleri tespit edilmiş ve daha sonra kazada ölen Ayşe'nin anne ve babası için tazminat miktarı hesaplanmıştır.

Buna göre, destek verme kapsamında kazada ölen Ayşe'nin öldüğü tarih itibariyle 4 yaşında olduğu ve öğreti ve uygulamaya göre bunun farazi destek sayıldığı, ölmeseydi 18 yaşını tamamlayınca 2012 yılında en az ev hizmeti üretmek suretiyle, davacı anne ve babasına destek olma şansının bulunduğu ifade edilmiştir. Destek alma konusunda ise babasının 2012 yılında 47 yaşında

kalanın şahsına bağlıdır, ölenin terekesine dâhil değildir. Mirasın reddedilmiş olması maaşların alınmasına engel olmaz. İşte bu ortak nitelikleri itibariyle destekten yoksun kalma tazminatı belirlenirken, öncelikle dul ve yetim maaşlarının peşin sermaye değerinin veya toptan ödeme yapılmış ise ödenmiş bu paranın nazara alınıp alınamayacağı sorununun çözümlenmesi gerekir. Somut olayda; destek, vatani görevini jandarma asteğmen olarak yaparken vefat etmiş olup, ölmeden önce yedek subay maaşı almaktadır. Emekli Sandığı tarafından davacıya bağlanan aylık desteğinin hayatta iken maaşından Emekli Sandığı tarafından kesilen miktarların karşılığıdır. O halde Emekli Sandığı tarafından bağlanan aylıklar 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanunu gereğince rücuya tabi olmayıp destekten yoksun kalma tazminatının hesabında gözetimelemesi gerekir. Açıklanan nedenlerle davacının destekten yoksun kalma tazminatının hesabında TC. Emekli Sandığı'na bağlanan dul aylığı ile tütün ikramiyesinin indirilmiş olması doğru görülmemiştir.” değerlendirmesine yer verilmiştir (Kazancı İçtihat Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 4.6.2015).

[49] Öztürkler, s. 459-462.

olacağı ve ortalama yaşama şansı olan 24 yıl, annesi ise 2012 yılında 43 yaşında olacağından bahisle 27 yıl destek alma şanslarının bulunduğu belirtilmiştir. Zarar girdisi bakımından, davacıların kızı Ayşe'nin 2012 yılında üretici olacağı ifade edilmiş ve bu kapsamda 1.1.2002 tarihinde yıllık asgari ücretin 2.673.000.000 TL olduğu ve bu miktarın 2012 yılında her yıl %10 artış ile 7.144.929.000 TL olacağı ve bu miktarın zarar girdisi olarak dikkate alındığı belirtilmiştir. Bilirkişi, Yargıtay içtihatları doğrultusunda her yıl %10 artış ve %10 indirim uygulamıştır. Gelir dağılımı unsuruna ilişkin olarak, davacıların destek alma tarihinde üretici dönemde bulunmaları, ölenin ayrı destek verecek çocukları bulunmasına göre, beher davacıya 1/12'ser süreklilik ve eylemlilik olarak hizmet geliri tahsis edildiği ifade edilmiştir. Öte yandan, davalının olaydaki 4/8'lik kusur oranına göre hesap yapmıştır. Buna göre, davacı babanın kızı ölmeyeydi, baba kızına üretici olacağı yaşa kadar 10 yıllık yetiştirme masrafı yapacaktı. Ancak, kızı öldüğü için artık bu giderleri söz konusu olmayacağından, bilirkişi bu miktarı hesaplamak suretiyle zarardan indirim yapmıştır. Bilirkişi bunun dışında herhangi bir yarar tespit edememiştir.

Bilirkişi, tazminat hesaplaması aşamasında, davacıların beherinin zarar girdisini rapor ekinde sunduğu hesap tablosundan almıştır. Söz konusu tabloda, hem baba hem de anne için zarar girdisi, ölen Ayşe için reşit olacağı 2012 yılında asgari ücrete göre yıllık $2.673.000.000 * 2593 = 7.144.929.000$ TL girdi yapılmak suretiyle davacı babası ve annesi için zarar girdi hesabı %10 artış ve %10 indirimler dikkate alınarak hesaplanmıştır^[50].

- Baba için yapılan hesaplama: $122.837.090.909 * 1/12 * 4/8 = 5.118.212.121$ TL zarar hesaplanmıştır. Bu miktardan yetiştirme gideri indirimi düşüldükten sonra kalan miktar 4.146.540.162 TL olarak hesaplanmıştır.
- Anne için yapılan hesaplama: $154.705.212.791 * \%10 * 4/8 = 7.735.260.639$ TL olarak hesaplanmıştır.

Yapılan bu hesaplamanın yanlışlığı, daha önceki kısımlardaki tartışmalar ışığında açıktır. Bu yaklaşım, ölen kişiyi, bir tür sermaye malı olarak görmekte, ailesine yapabileceği katkı bağlamından hayatının değerini hesaplamakta ve daha da ilginç olanı yetiştirme masraflarını da bir tür harcama olarak görmektedir. Uygulanan yöntemin, bireyin kendi hayatına verdiği değeri değil, bir üçüncü kişinin, bu örnekte bilirkişinin, hesaplamalarını esas alması, kazaların azalması için yeterli teşvik sağlamamaktadır.

[50] Hesap tablosunda, yıl, yıllık girdi, artış, Artışlı $(Kn-1)/(k-1)$ Gelir, İndirim ve İndirimli $(1/Kn)$ Gelir kalemleri yer almaktadır. Davacı babanın ortalama yaşama şansı 24 yıl olduğundan 24 yıllık zarar girdi hesabı (122.837.090.909); annesinin ortalama yaşama şansı 27 yıl olduğundan 27 yıllık zarar girdi hesabı (154.705.272.791) yapılmıştır.

Daha doğru bir yaklaşım, ortalama bir bireyin hayatına verdiği değeri esas almak olmalıdır. Böylece, hem kazadan kaçınma davranışı teşvik edilmiş olacaktır hem de bir insana üçüncü bir şahsın meta olarak bakması sorunu çözülmüş olacaktır. Hukuk, bu şekilde, etkin bir yapıya doğru evrilebilecektir.

Bu konuda örnekler çoğaltılabilir. Ancak, ifade edilmek istenen nokta yeterince açıktır. Hukuk sistemi, ekonomik saikleri doğru okumadığı ve toplumsal normlara uyumlu olmadığı müddetçe, hukukun üstünlüğü yönünde ilerlemeyecektir. İnsan hayatının değerinin sübjektif yöntemle göre hesaplanması, insana verilen değer artmasını ve kural temelli topluma geçişin hızlanmasını sağlayacaktır. Aksi takdirde, bireyler toplum tarafından, sermaye mallarında olduğu gibi, yenilenebilir kaynaklar olarak görülecek ve yargısal süreçler hukukun üstünlüğü önünde bir engel olabilecektir.

IV. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, HİD'e ilişkin hesaplama biçimlerini değerlendirmek ve yaygın şekilde kullanılan net bugünkü değer hesabını eleştirmektir. Bireyi, bir tür sermaye malı olarak gören hesaplama biçimi, toplumda kazaların azalmasını teşvik etmemekte, zarar oluştuktan sonra telafi edilmesini öngörmektedir.

Hukukun öncelikli amacı, toplumdaki anlaşmazlıkları en aza indirecek bir kurumsal yapı oluşturmaktır. Kuralların evrimi ve hukukun üstünlüğü, bireylerin toplumda hak ettikleri değeri almaları ile beraber düşünülmelidir. Bir bireyin hak ettiği değer ise bireyin kendisine verdiği değerden hareketle hesaplanmalıdır.

Sermaye malı temelli hesaplama biçimi, beraberinde bireyler arasında çok farklı değerlerin hesaplanmasını getirmektedir. Bir çocuk ile yetişkin, gelir düzeyi yüksek bir birey ile gelir düzeyi düşük olan bir birey çok farklı tazminat rakamları ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, toplumda kuralların evrimini sosyal refahı azaltan bir yöne çekmektedir.

HİD, bu sorunları çözmek için bir başlangıç noktasıdır. Sübjektif bir hesaplama, zararların tazmininden önce, önleyicilik ve caydırıcılık fonksiyonlarını teşvik edecektir. Bu ise toplumun kural temelli hukukun üstünlüğü sistemine geçmesi için basamaklardan bir tanesidir.

KAYNAKÇA

Andersson, H./Treich, N.: The Value of a Statistical Life, Lerna Working Papers 2009, s. 1-36.

Arlen, J.: Wrongful Death, New York University Law Review 1985, Vol: 60, s. 1113-1138.

Ashenfelter, O.: Measuring the Value of a Statistical Life: Problems and Prospects, NBER Working Paper Series, No. 11916, 2006, s. 1-30.

Aşçıoğlu, Ç.: Tazminat Hesabında Yöntem Sorunu, Ölüm ve Cismani Zarar Hallerinde Zararın ve Tazminatın Hesap Edilmesi Sempozyumu içinde, Ankara 1993, s. 59-78.

Benli, E.: Ekonomik Zarar, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Köksal Bayraktar'a Armağan, Cilt: 2, İstanbul 2010, s. 1055-1089.

Benli, E.: Türk Özel Hukukunda Objektifleştirilmiş İhmalin İktisadi Eleştirisi, Hand Formülü ve Uygulaması, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2012, Sayı: 2, s. 89-123, (Hand Formülü).

Berger M.L./Murray J.F.: Alternative Valuations of Work Loss and Productivity, Journal of Occupational and Environmental Medicine 2001, Vol. 43(1), s. 18-24.

Brannon, I.: What Is A Life Worth?, Regulation 2005, s. 60-63.

Geistfeld, M.: Placing a Price on Pain and Suffering: A Method for Helping Juries Determine Tort Damages for Non Pecuniary Injuries, California Law Review 1995, Vol. 83, s. 775-844.

Gündüz, F.E./Gündüz, H.: İdare Hukukunda Destekten Yoksun Kalma Tazminatı, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 2011, C. XV, Sayı: 3, s. 225-258.

Karakaş, F.: Ölüm ve Sakatlık Hallerinde Maddi Zararın Hesap Yöntemleri, Ölüm ve Cismani Zarar Hallerinde Zararın ve Tazminatın Hesap Edilmesi Sempozyumu içinde, Ankara 1993, s. 105-109.

Kılıçoğlu, A.M.: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 14. Bası, Ankara 2011.

OECD: The Value of Statistical Life: A Meta-Analysis, Working Paper 2010, No. 9, [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ENV/EPOC/WPNEP\(2010\)9/FINAL&doclanguage=en](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ENV/EPOC/WPNEP(2010)9/FINAL&doclanguage=en) (Erişim Tarihi: 18.1.2016), s. 1-33.

Öztürkler, C.: Uygulamanın İçinden Ölüm ve Bedeni Zarar Hallerinde Maddi Tazminatın Hesaplanması Teknikleri, 1. Baskı, Ankara 2003.

Posner, E.A./Sunstein, C.R.: Dollars and Death, John M. Olin Law & Economics Working Paper 2004, No. 222, [http://www.law.uchicago.edu/files/files/222-eap-crs-\\$death-new.pdf](http://www.law.uchicago.edu/files/files/222-eap-crs-$death-new.pdf) (Erişim Tarihi: 18.1.2016), s. 1-66.

Sanlı, K.C.: Haksız Fiil Hukukunun Ekonomik Analizi, 1. Baskı, İstanbul 2007.

Schäfer, H.B./Ott, C.: The Economic Analysis of Civil Law, 1. Baskı, New Jersey 2004.

Tan, F.: Pasif Devre Maddi Tazminat Hesaplamalarında Doğrular ve Yanlışlar, İstanbul Barosu Dergisi 2007, C. 81, S. 6, s. 2551-2560.

Tekinay, S.S.: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 3. Baskı, İstanbul 1974.

Viscusi, K.: The Value of Life in Legal Contexts: Survey and Critique, American Law and Economics Review 2000, Vol. 2(1), s. 195-222.

Viscusi, W.K.: The Value of Life Estimates with Risks by Occupation and Industry, Harvard John M. Olin Center for Law, Economics and Business, Discussion Paper Series No: 422, 2003, s. 1-40, http://www.law.harvard.edu/programs/olin_center/papers/pdf/422.pdf; (Erişim Tarihi: 2.1.2016).

Viscusi, W.K./Aldy, J.E.: The Value of Statistical Life: A Critical Review of Market Estimates Throughout the World, NBER Working Paper Series No: 9487, 2003, s. 1-126, http://www.nber.org/papers/w9487.pdf?new_window=1 (Erişim Tarihi: 2.1.2016).

Ward, J.: A Review of Case Law, The New Hedonics Primer for Economists and Attorneys içinde, İkinci Baskı, 1992.